

NESİH - النسخ - DİA

Şer'î bir hükmün daha sonra gelen şer'î bir delille kaldırılması.

Bölümler İçin Önizleme

1/5Müellif: ABDURRAHMAN ÇETİN Bölüme Git

Sözlükte “ortadan kaldırmak; nakletmek, beyan etmek” mânalarına gelen nesh kelimesi terim olarak şer'î bir hükmün daha sonra gelen şer'î bir delille k...

2/5Müellif: MEHMET EFENDİOĞLU Bölüme Git

HADİS. Mekke döneminde Allah'a iman, Peygamber'e itaat ve âhret hayatının varlığı gibi konuların işlenmesi, şirkin yerilmesi, infakın teşvik edilmesi...

3/5Müellif: FERHAT KOCA Bölüme Git

FIKİH. Sahâbe ve tâbiîn dönemindeki örnek ve kullanımlardan o sıralarda neshin fıkıh usulündeki teknik anlamını aşan bir kavramsal çerçeveye sahip old...

4/5Müellif: ABDULHAMİT BİRİŞİK Bölüme Git

Literatür. Nesih konusu sahâbe devrinden itibaren tartışıldığı için bununla ilgili eserlerin tarihi I. (VII.) yüzyıla kadar gider. İbnü'n-Nedîm, Kur'a...

5/5Müellif: MEHMET EFENDİOĞLU Bölüme Git

Hadiste. er-Risâle ve İhtilâfü'l-ḥadîs adlı eserlerinde hadiste nâsîh-mensuh konusunu sistemleştirip ele alan İmam Şâfiî'den sonra aynı konuya dair b...

1/5 Müellif: ABDURRAHMAN ÇETİN

Sözlükte “ortadan kaldırmak; nakletmek, beyan etmek” mânalarına gelen nesh kelimesi terim olarak şer'î bir hükmün daha sonra gelen şer'î bir delille kaldırılmasını ifade eder. Neshin söz konusu olduğu durumlarda önceki hüküm mensûh, onu yürürlükten kaldıran yeni hüküm veya delil nâsîh diye anılır. Özellikle fıkıh usulü literatüründe gerçek anlamda neshedenin Allah olduğuna dikkat çekilerek delil veya hüküm için nâsîh kelimesinin kullanımının mecazi olduğu belirtilir. Öte yandan muhkemi “neshedilmemiş” anlamında yorumlayanlar tarafından nâsîh de dahil olmak üzere hükmü neshedilmeyen âyetler muhkem diye nitelendirilir. Hz. Peygamber'in vefatından sonra gerçekleşmemesi, nâsîh ve mensuhun şer'î (Kur'an ve Sünnet'te bulunan) amelî hükümler olması, mensuh hükmün bir süre yürürlükte kalmış bulunması, iki hüküm arasında her biriyle ayrı ayrı amel etmeye imkân vermeyecek derecede uzlaşmazlık tesbit edilmesi, nâsîh hükmün delilinin mensuhunki ile aynı güçte veya ondan daha güçlü olması neshin genel şartları arasında yer alır.

Kur'an davetinin kıyamete kadar bütün insanlara yönelik olduğu ilk inen âyetlerden itibaren vurgulanmış (meselâ bk. el-A'râf 7/158; el-Enbiyâ 21/107; el-Furkân 25/1; Sebe' 34/28; et-Tekvîr 81/27), Hz. Muhammed'in peygamberlerin sonuncusu (el-Ahzâb 33/40) ve Allah katında hak dinin İslâm olduğu (Âl-i İmrân 3/19), İslâm'dan başka bir din arayan kimseden bunun kabul edilmeyeceği (Âl-i İmrân 3/85) ifade edilmiştir. İslâm âlimleri de İslâm'ın daha önceki şeriatları tamamen veya kısmen yürürlükten kaldırdığında hemfikirdir. Peygamberler vasıtasıyla insanlara ulaştırılan dinler inanç, ahlâk ve ibadetin esaslarında müşterek olup farklılık amelî hükümlerin bir kısmında gerçekleşmiştir. Yahudi fırkaları içinde, Allah'ın ilminde değişiklik meydana gelebileceği (bedâ) anlayışına götüreceği gibi gerekçelerle neshi inkâr edenler çıkmış, son zamanlarda hıristiyanlar da bu yönde görüş belirtmeye başlamıştır. Ancak insanlığın tarihî gelişimi dikkate alındığında ilâhî hükümlerin amelî boyutunda insanların içinde bulunduğu şartlar gözetilerek bazı değişikliklerin

yapılması tabiidir; bunu Allah'ın ilminde değişiklik olduğu anlamında kabul etmek yanlıştır. Hz. Âdem'in kız ve erkek çocukları birbirleriyle evlenirken bunun Tevrat'ta haram kılınması (Levililer, 18/9, 20/17; Tesniye, 27/22), Hz. Nûh'un kavmine kanlı et dışında her canlının helâl kılındığı ifade edilmişken (Tekvîn, 9/2-4) Hz. Mûsâ'nın şeriatında bazı hayvan türlerinin haram sayılması (Levililer, 11; Tesniye, 14/3-8; krş. el-En'âm 6/146), Yahudilik'te kişinin karısını boşaması mubah iken (Tesniye, 24/1-3) Hıristiyanlık'ta kadının zina suçu işlemesi dışında bunun haram kılınması (Matta, 5/31-32) neshin İslâmîyet öncesi ilâhî dinlerdeki örneklerini teşkil eder.

Nesih kavramı Kur'ân-ı Kerîm'de (el-Bakara 2/106) ve hadislerde (Wensinck, el-Mu'cem, "nsh" md.) geçmekle birlikte mezhep imamları dönemine kadar bu terimin çerçevesinin belirlenmesine yönelik teorik tartışmalara rastlanmaz. Neshi kabul eden âlimlerin tamamı Kur'an'ın Kur'an'ı ve sünnetin sünneti neshedebileceğini kabul ederken Kur'an'ın sünneti veya sünnetin Kur'an'ı neshetmesinde görüş ayrılığı bulunmaktadır. Kur'an'ın açıklanmasını sünnetin en temel işlevi olarak gören İmam Şâfiî başta olmak üzere bazı âlimler bu tür neshe karşı çıkarken çoğunluğu teşkil edenler, Kur'an'ın sünneti neshetmesi yanında mütevâtir sünnetin de Kur'an'ı neshedebileceğini söylemişlerdir. Kur'an'ın sünneti neshetmesine kiblenin Mescid-i Aksâ'dan Kâbe yönüne çevrilmesi (el-Bakara 2/144; Buhârî, "Tefsîr", 2/12, 14; Müslim, "Mesâcid", 11-15) ve âşûrâ orucu yükümlülüğünün ramazan orucu ile kaldırılması (el-Bakara 2/185; Buhârî, "Şavm", 69, "Tefsîr", 2/24; Müslim, "Şiyâm", 125) örnek gösterilir. Aksi görüşü savunanlar ise bu iki örneği Kur'an'ın Yahudiliğe ait hükümleri kaldırması kapsamında değerlendirmiştir.

İslâm'ın ilk asırlarında Kur'an'da neshin mevcudiyeti neredeyse herkes tarafından kabul edilirken IV. (X.) yüzyılın ilk çeyreğinde vefat eden Mu'tezile âlimi Ebû Müslim el-İsfahânî'nin buna karşı çıkmasının ardından konu tartışılır olmuştur. Neshi kabul edenlere göre nesih ilâhî şeriatlar arasında olduğu gibi aynı şeriat içinde de gerçekleşebilir. İnsanların öteden beri sahip oldukları inanç, örf ve âdetleri bir anda terkedip yeni dinin hükümlerini benimsemeleri kolay değildir. Kişinin dinin ruhunu, hüküm ve ilkelerinin yüceliğini tanıyıp kabullendikten sonra amelî hükümlerini kabul etmesi daha kolay olmuş, bu hükümler de toptan değil tadrîcî şekilde gelmiştir. Vahiy sürecinde Kur'an'ın uygulamaya yönelik az sayıdaki hükmünde değişikliğe gidilmesi tabiidir. Kur'an'da neshi kabul edenler görüşlerini desteklemek üzere akli izahların yanında üç âyeti (nüzl sırasına göre en-Nahl 16/101; er-Ra'd 13/39; el-Bakara 2/106) delil göstermişlerdir. Ebû Müslim el-İsfahânî ise Kur'an'a bâtilin ne önünden ne ardından yol bulabileceğini ifade eden âyete (Fussilet 41/42) dayanarak neshi kabul etmenin Kur'an'ın hükmünün iptal edilmesi anlamına geleceğini söylemiş, neshin mevcudiyetine delil getirilen âyetlerde Kur'an'ın daha önceki şeriatların veya kiblenin Kudüs'ten Mescid-i Harâm yönüne değiştirilmesinde olduğu gibi o şeriatlardaki bazı hükümlerin neshedildiğini öne sürmüştür. Ebû Müslim'in bu görüşü tenkit edilmiş olmakla beraber son zamanlarda bu doğrultuda görüş belirtenlerin sayısında bir artış görülmektedir. Bu eğilimdekiler, nâsîh ve mensuh olduğu belirtilen âyetlerde gerçekte neshin bulunmadığını ortaya koyabilmek için tahsis vb. yollarla âyetleri uzlaştırma yoluna gitmişlerdir. Ancak birçok yerde mâkul yaklaşımlar ortaya koymalarına rağmen zorlama te'villere başvurdukları da olmuştur.

Klasik kaynaklara göre mensuh üç kısma ayrılır. 1. Hem nazmı hem hükmü neshedilenler. Selef'ten nakledilen rivayetlerde bazı âyetlerin veya sûrelerin daha sonra kaldırıldığı ya da unutturulduğu ileri sürülmüştür (meselâ bk. Buhârî, "Rikâk", 10; Müslim, "Zekât", 116-119; Hâkim, II, 224, 415; IV, 359). Hz. Âişe'den gelen bir rivayete göre sütkardeşliğine ve evlenme engeli oluşmasına sebep olan on emzirme hakkındaki âyet daha sonra beş emzirme hükmü ile neshedilmiştir (Müslim "Rađâ'", 24; İbn Mâce, "Nikâh", 35; Ebû Dâvûd, "Nikâh", 10; Tirmizî, "Rađâ'", 3; Nesâî, "Nikâh", 51). Mushafta on emzirmeye dair âyetin nazmı bulunmadığı gibi hükmü de yürürlükten kalkmıştır. 2. Nazmı neshedilip hükmü bâki kalanlar. Bazı âlimler bu tür neshi kabul etmemişler, gerekçe olarak da konuyla ilgili rivayetlerin haber-i vâhid türünde olmasını ve Kur'an'da nesih gibi önemli bir konunun bu yolla sabit olamayacağını öne sürmüşlerdir (Zerkeşî, II, 36). Nazmı neshedildiği halde hükmünün bâki kalabileceğini savunanlar ise nazmı ayrı, ondan elde edileni ise ayrı bir hüküm telakki etmişlerdir (Gazzâlî, II, 96). Neshin bu türüne "recm âyeti" diye

meşhur olan, “Yaşlı (evli) erkek ve kadın zina ettiği zaman onları recmedin ...” anlamındaki rivayet (Buhârî, “Hudûd”, 30, 31, “İ’tişâm”, 16; Müslim, “Hudûd”, 15) örnek gösterilir. Übey b. Kâ'b'ın bildirdiğine göre bu âyet lafzı neshedilmeden önce Ahzâb sûresi içerisinde yer almaktaydı (Hâkim, II, 415; IV, 359). 3. Hükmü neshedilip nazmı bâki kalanlar. Kur'an'da neshi kabul eden âlimler tarafından benimsenen neshin bu türü ilgili eserlerin esas konusunu teşkil etmiştir. Selef'ten gelen rivayetlerde ve buna bağlı olarak ilk dönemlerde yazılan eserlerde lafzı kalıp hükmü neshedilen âyetlerin sayısı 300 civarında gösterilmektedir (Mustafa Zeyd, I, 407-408). Bunda, ilk dönem âlimlerinin nesih kelimesine daha sonraki dönem usulcülerinin yüklediklerinden daha geniş bir anlam yüklemelerinin yanı sıra bazı âlimlerin nesihte ifrata düşmelerinin etkisi olduğu anlaşılmaktadır. Bu konuda dikkat çekici bir örnek olarak Mekki sûreler içinde yer alan ve müşriklerin eziyetlerine sabretmeyi, onlara aldurmamayı ve ilişmemeyi emreden âyetlerin müşriklerle savaşmayı emreden âyetle (et-Tevbe 9/5) mensuh sayılması gösterilebilir. Bu âyetle 114 veya 124 âyetin hükmünün neshedildiği söylenir. Ancak usul ve tefsir âlimleri, genelde bu âyet ve onunla mensuh sayılan âyetlerin farklı durumlarla ilgili olduğu görüşündedir.

İmam Şâfiî ve Muhammed b. Cerîr et-Taberî gibi âlimlerin öncülüğünde neshin tahsis, takyid, mübhemi beyan, mücmeli tafsil gibi terimlerden farkı ortaya konulmaya ve nesih alanına girmeyen diğer nesih iddiaları ayıklanmaya başlandıktan sonra mensuh kabul edilen âyetlerin sayısı azalmıştır. Süyûtî, kendi dönemine kadar yazılmış eserlerdeki bilgileri değerlendirip mensuh âyetlerin sayısını yirmi olarak tesbit etmiş (el-İtkân, III, 65-68), Şah Veliyyullah ed-Dihlevî bu âyetlerden sadece beşinin mensuh olduğunu belirtmiştir.

İslâm âlimleri, âyetler arasında neshin vâki olup olmadığının tesbiti konusu üzerinde de durmuşlar ve bu konuda bazı şartlar ortaya koymuşlardır. Hz. Peygamber'den veya sahâbeden bir âyetin neshedildiğine dair sağlam bilginin gelmiş olması, Enfâl (8/66) ve Mücâdile (58/13) sûrelerinin ilgili âyetlerinde olduğu gibi nâsih konumundaki âyette önceki hükmün kaldırıldığına delâlet eden lafzın yer alması, çelişkili gibi görünen iki âyetten birinin diğerinden sonra indiğinin kesin olarak bilinmesi gibi durumlarda neshin vâki olabileceğini söylemişlerdir.

BİBLİYOGRAFYA

Wensinck, el-Mu'cem, “nsh” md.

Müsned, V, 183.

Buhârî, “Şavm”, 69, “Hudûd”, 30, 31, “İ'tişâm”, 16, “Tefsîr”, 2/12, 14, 24, “Rikâk”, 10.

Müslim, “Mesâcid”, 11-15, “Şıyâm”, 125, “Zekât”, 116-119, “Rađâ'”, 24, “Hudûd”, 15.

İbn Mâce, “Nikâh”, 35.

Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 10.

Tirmizî, “Rađâ'”, 3.

Nesâî, “Nikâh”, 51.

Şâfiî, er-Risâle, s. 106-145, 219-223.

Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, en-Nâsih ve'l-mensûh (nşr. Muhammed b. Sâlih Müdeyfir), Riyad 1411/1990, tür.yer.

Taberî, Câmi' u'l-beyân (Şâkir), II, 471-484; XVI, 485-486.

Nehhâs, en-Nâsih ve'l-mensûh (nşr. Süleyman b. İbrâhim b. Abdullah el-Lâhim), Beyrut 1412/1991, I-III, tür.yer.

Hâkim, el-Müstedrek, II, 224, 415; IV, 359-360.

Mekki b. Ebû Tâlib, el-İzâh li-nâsihi'l-ğur'ân ve mensûhih (nşr. Ahmed Hasan Ferhât), Cidde 1406/1986, tür.yer.

Gazzâlî, el-Müstaşfâ (nşr. Hamza b. Züheyr Hâfız), Cidde, ts. (Şerîketü'l-Medîneti'l-münevvere), II, 35-119.

Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, Nevâsihu'l-Şur'ân, Beyrut 1405/1985, tür.yer.

Fahredden er-Râzî, Mefâtihu'l-ğayb, III, 226-233; XX, 116.

Zerkeşî, el-Burhân, II, 28-44.

Süyûtî, el-İtkân (Ebü'l-Fazl), III, 59-77.

Şâh Veliyyullah ed-Dihlevî, el-Fevzü'l-kebîr fî usûlî't-tefsîr (trc. Mehmed Sofuoğlu), İstanbul 1980, s. 35-49.

Mustafa Zeyd, en-Nesh fi'l-Şur'âni'l-Kerîm, Mansûre 1408/1987, I, 407-408.

J. Burton, "Naskh", EI2 (İng.), VII, 1009-1012.

Maddenin bu bölümü TDV İslâm Ansiklopedisi'nin 2006 yılında İstanbul'da basılan 32. cildinde, 579-581 numaralı sayfalarda yer almıştır. Matbu nüshayı pdf dosyası olarak indirmek için tıklayınız.

2/5 Müellif: MEHMET EFENDİOĞLU

HADİS. Mekke döneminde Allah'a iman, Peygamber'e itaat ve âhiret hayatının varlığı gibi konuların işlenmesi, şirkin yerilmesi, infakın teşvik edilmesi, ahlâk kurallarının toplum hayatına yerleştirilmeye çalışılması sebebiyle genel olarak nesihle pek karşılaşılmaz. Medine döneminde ise ibadetler ve hukukî ilişkilerle ilgili emir ve yasaklar toplum hayatına girdiği ve bunların tatbiki esnasında tedriciliğe ihtiyaç duyulduğu için nesih gündeme gelmişse de Hz. Peygamber hayatta olduğundan farklı fikirler ileri sürülmemiş, aklî ve felsefî tartışmalara girilmemiştir.

Resûl-i Ekrem'in vefatından sonra nesih hakkında konuşulmaya başlanmış, Huzeyfe b. Yemân, fetva verebilecek kişinin özelliklerinden birinin Kur'an'ın nâsîh ve mensuhunu bilmek olduğunu belirtmiş (Dârimî, "Muğaddime", 21), Hz. Ali mescidde insanlara öğüt veren bir kişinin nâsîh ve mensuh ilmini bilmediğini anlayınca hem kendisini hem başkalarını helâke sürükleyebileceğini söyleyerek onu uyarmış (Ebû Hayseme Züheyr b. Harb, s. 140), Abdullah b. Abbas nâsîh ve mensuhu kendilerine hikmet verilen kimselerin bilebileceğini ifade etmiş (Taberî, III, 60), Abdullah b. Zübeyr de Hz. Peygamber'in bazı sözlerinin bir müddet uygulamada kaldıktan sonra onun yeni bir sözüyle uygulamadan kaldırıldığını ve hadisler üzerinde nesih cereyan ettiğini haber vermiştir (Dârekutnî, IV, 145).

Gerek sahâbe gerekse tâbiîn dönemlerinde mutlakın takyidi, âmın tahsisi, müphem ve mücmelin beyanı, istisna ile getirilen sınırlamalar ve uygulamadan kaldırılan hükümler nesih kapsamında düşünülmüş, tâbiîn devrinde özellikle sünnette nesih konusuyla ilgili değerlendirmeler ön plana çıkmaya başlamıştır. Yezîd b. Abdullah b. Şihhîr, "Kur'an'ın bazı âyetleri nasıl birbirini neshediyorsa Resûlullah'ın hadislerinden bir kısmı da diğerlerini neshederdi" diyerek (Müslim, "Hayız", 82) sünnette neshin gerçekleştiğine işaret ederken Ebû Miclez es-Sedûsî, "Hz. Peygamber'in hadisleri de Kur'an'ın âyetleri gibi birbirini nesheder" sözüyle (Ca'berî, s. 134) onu teyit etmiştir. Hadisleri resmî anlamda ilk derleyen İbn Şihâb ez-Zührî nâsîh ve mensuh rivayetleri ayrı bir eserde toplamış (Hâzîmî, s. 4), bu ilmin âlimleri en çok meşgul eden konulardan biri olduğunu belirtmiş (İbnü's-Salâh, s. 276), nâsîh ve mensuh ilminden haberdar olmayanların dinde karışıklıklara sebebiyet vereceğine işaret etmiştir (Şemseddin es-Sehâvî, III, 67). Nesihle ilgili rivayetlerin Resûl-i Ekrem'e kadar ulaşmayıp sonradan ortaya çıktığını ileri süren Abdülmüteâl Muhammed el-Cebrî gibi bazı çağdaş müelliflerin iddiası ise (Lâ Neshâ fi'l-Şur'ân, s. 13) sağlam bir delile dayanmamaktadır.

Neshin terim anlamı üzerinde duran günümüze ulaşmış ilk eser İmam Şâfiî'nin er-Risâle'sidir. Şâfiî bu eserinde (s. 106-110) neshi âmın tahsisi, mutlakın takyidi, müphem ve mücmelin beyanı ile istisnadan ayırarak ona "nassın hükmünün kaldırılması ve yerine yeni bir

hükümün getirilmesi" mânasını vermiştir. Daha sonraki dönemlerde nesih tefsir, hadis ve fıkıh usulü ilimlerinin önemli bir konusu olmuştur. Hadis usulcülere ve genel olarak muhaddisler nesihte son sözü naklin ve Hz. Peygamber'in tatbikatının söyleyeceğini belirtmiş, ayrıca sahâbe ve tâbiîn dönemi âlimlerinin nesih anlayışına uygun düşeceği için daha çok vak'aların tesbitini yapmakla yetinmiş ve nesihle ilgili nakilleri sıralamıştır. Ancak Mecdüddin İbnü'l-Esîr, hadislerden fıkıh âlimleri hüküm çıkardığından hadisin nâsîh ve mensuhunu bilme işinin de muhaddisten çok fakih için gerekli olduğunu söylemiştir (Şemseddin es-Sehâvî, III, 66). Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr de zamanla aklî, mantıkî ve felsefî delillerle izah edilmeye başlanan neshi fıkıh usulünün konusu olmaya daha elverişli bulur (İhtîşârü 'Ulûmî'l-ĥadîs, s. 169).

Muhaddisler, sünnette neshi gerekli kılan en önemli etkenlerin Hz. Peygamber'in insanların ihtiyaçlarını gözetmesi ve ashâbı eğitmede, toplumu islah etmede tadrîcîliğe önem vermesi olduğunu belirtirler. Hadislerdeki nesih dört yolla bilinir: 1. Resûl-i Ekrem'in bildirmesi. "Size kabirleri ziyaret etmeyi yasaklamıştım, artık ziyaret edebilirsiniz" meâlindeki hadisi (Müslim, "Cenâ'iz", 106; Ebû Dâvûd, "Cenâ'iz", 77) ve bunu gösteren uygulamaları böyledir. 2. Sahâbenin açıklaması. Hz. Ali'nin, "Resûlullah yanımızdan cenaze geçerken ayağa kalkmamızı emrederdi, daha sonra kendisi oturdu ve bize de oturmamızı emretti" sözü (Müsned, I, 82) bunun örneğidir. Sahâbilerin açıklamasına bakarak neshe hükmedilip edilemeyeceği konusu tartışılmıştır. Bir kısım âlimler, bu tür açıklamalarda sahâbilerin icthadına dayanma ihtimalinden söz ederek bu ifadelerin neshe delâlet etmeyeceğini ileri sürmüş, Zeynüddin el-İrâkî, sahâbilerin bu hükümle ilgili tarih farkını bildiği için bu tür açıklamalarla neshe hükmedilebileceğini söylemiştir (Leknevî, s. 191-192). Süyûtî, buna hükmedebilmek için nâsîh ve mensuhu belirten açık bir ifade bulunması gerektiğini belirtmiş, sonraki devirlerde ise neshe gidebilmek için sahih bir nakle ve delile ihtiyaç olduğunu ifade etmiştir (el-İtkân, II, 52). 3. Vürûd tarihlerinin bilinmesi. Mensuh olma ihtimali bulunan hadislerin Resûl-i Ekrem tarafından hangi tarihlerde söylendiği biliniyorsa daha sonra söylenen hadisin nâsîh olduğu anlaşılabilir olur. Ancak bu yolla neshe hükmedebilmek için her iki hadisi uzlaştırma ve ikisiyle birlikte amel etme imkânının bulunmaması gerekir. Hacamat yapmak ve yaptırmakla orucun bozulacağı konusundaki rivayetler buna örnektir. Sahâbeden Şeddâd b. Evs'in naklettiğine göre Hz. Peygamber, Mekke'nin fethi esnasında ramazan orucuna niyet etmiş bir kişinin hacamat yaptırdığını görünce hem hacamat yapanın hem yaptırmanın orucunun bozulduğunu belirtmiş (Buhârî, "Şavm", 32; Ebû Dâvûd, "Şıyâm", 28; Tirmizî, "Şavm", 60), Abdullah b. Abbas ise Resûlullah'ın ihramlı ve oruçlu olduğu halde kan aldırıldığını rivayet etmiştir (Müsned, I, 215, 221, 222, 236; Buhârî, "Şayd", 11; "Şavm", 32; Müslim, "Hac", 87). Her ikisi de güvenilir kaynaklarda nakledilen ve uzlaştırılma imkânı bulunmayan bu iki olaydan birincisi 8 (630), ikincisi 10 (632) yılında meydana gelmiş, dolayısıyla ikinci rivayet birinciyi neshetmiştir (Süyûtî, Tedrîbü'r-râvî, II, 191-192). 4. Bir konuda icmân oluşması. İcmân tek başına neshedici özelliği bulunmamakla birlikte ulemâ bazı karînelere dayanarak iki zıt haberden birinin nâsîh, diğersinin mensuh olduğunda ittifak ederse bu durumda icmâ neshin bilinmesine yardımcı olur (a.g.e., II, 192). İçki içtiği için üç defa cezalandırılan kimsenin dördüncü defa aynı suçu işlediğinde öldürülmesini emreden hadisin (İbn Mâce, "Ĥudûd", 17; Ebû Dâvûd, "Ĥudûd", 37) öldürmeme yönünde oluşan icmâ ile mensuh sayılması buna örnek gösterilmektedir (Şâfî, İhtilâfû'l-ĥadîs, s. 207; Hâzîmî, s. 300). Öldürmeyle ilgili rivayeti nakleden Tirmizî arkasından, dördüncü defa içki içen birinin Hz. Peygamber'e getirildiğini ve ona içki içme cezasının uygulanmasını emrettiği konusunda farklı bir rivayet nakletmiş, ayrıca öldürülmeyeceği hususunda icmâ oluştuğunu belirtmiştir ("Ĥudûd", 15).

Neshin Çeşitleri. 1. Sünnetin Sünnetle Neshi. Hadis âlimleri, aralarında nesih bulunan hadislerin delil olarak kullanılmaya elverişliliğini göz önüne alıp sünnetteki neshi mütevâtir hadisin mütevâtir hadisle, haber-i vâhidin haber-i vâhidle, haber-i vâhidin mütevâtir hadisle ve mütevâtir hadisin haber-i vâhidle neshedilebileceği şeklinde dört gruba ayırmışlardır. Bunlardan ilk üçünün gerçekleşeceğine dair herhangi bir tereddüt bulunmamakta, dördüncüsünün mümkün olup olmadığı konusunda ise farklı görüşler ileri sürülmektedir (Nevevî, Şerhu Müslim, IV, 37). Bunun aklen câiz sayıldığı, ancak gerçekleşme ihtimalinin bulunmadığı kanaati yaygın olmakla birlikte

Asr-ı saâdet'ten sonraki dönemler için imkânsız kabul edildiğini söyleyenler de vardır (Şevkânî, s. 323). 2. Sünnetin Kur'an'la Neshi. Muhaddisler sünnetin Kur'an'la neshedilebileceği görüşü üzerinde icmâ etmiştir. Bu konuda verilen örneklerden biri, İslâm'ın ilk dönemlerinde namazda konuşmanın sakıncalı bulunmadığını, sonradan bu cevazın kaldırıldığını belirten Zeyd b. Erkam'ın rivayetidir. Bu rivayette, "Namazlara ve orta namaza devam edin, Allah'ın huzurunda içten bir bağlılıkla durun" meâlindeki âyetin (el-Bakara 2/238) inmesinden sonra konuşma yasağının geldiği haber verilmekte (Buhârî, "Amel fi'ş-şalât", 15; Müslim, "Mesâcid", 35), Hz. Peygamber'in namaz içindeki konuşma ruhsatının âyette geçen "içten bir bağlılıkla namaz kılma" emrine binaen neshedildiği belirtilmektedir. 3. Sünnetin Kur'an'ı Neshi. Kur'an ile sabit olan bir hükmün sünnetle neshedilebileceği görüşüne itiraz edilmiştir. Bu konuda ortaya çıkan ihtilâflar, Kur'an ile sünnetin delil olma açısından aynı güce sahip olup olmadığı meselesindeki tartışmalara dayanmaktadır. Sünnetin Kur'an gibi vahye dayandığını kabul edenler sünnetin Kur'an hükmünü neshedebileceğini söylerler. Ancak nassı neshedecek nassın aynı güçte veya daha güçlü olması gerektiğinden bu görüş, Kur'an âyetlerinin sadece mütevâtir sünnetle neshedilmesiyle sınırlandırılmıştır. Birçok âlime göre ise bu nesih çeşidi aklen câiz olmakla birlikte naklen sabit değildir. Bu tür neshe örnek gösterilen bazı rivayetlerin tahsis ve takyid yoluyla çözüme kavuşturularak nesih kapsamından çıkarıldığı belirtilmektedir. 4. Sünnetin Akıl ile Neshi. İbn Kuteybe, Mu'tezile âlimlerinden Nazzâm'ın aklî delillerin bazı hadisleri neshedeceği şeklinde bir görüşe sahip olduğunu söylemektedir. Fakat Nazzâm'ın bununla terim anlamında nesih değil red mânası kastettiği ifade edilmiştir. Zira Resûlullah'tan sonra sahih nakil olmadan icmâ dışında muhaddislerin sözüyle ve müctehidlerin ihtihadıyla herhangi bir hadisin neshine hükmedilemeyeceğine, bu konuda re'y ve ictihada değil sahih nakle bakılacağına dair âlimler arasında görüş birliği bulunmaktadır.

Nâsîh-mensuh hadislerin sayısı konusunda farklı görüşler vardır. İbn Şâhin yaklaşık doksan, Hâzîmî seksen, Ca'berî 110, Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî ise sadece yirmi bir konudaki hadis üzerinde nesih gerçekleştiğini belirtmektedir. Bu sayılar arasındaki farklılık bazı müelliflerin neshi muhtemel olan bütün rivayetleri eserlerine almalarıyla ilgilidir. Dikkatli bir inceleme neticesinde, mensuh olduğu söylenen rivayetlerin çoğunun uzlaştırma veya te'vil yoluyla çözüme kavuşturulduğu görülmektedir. Hadiste nesih örneklerini çoğaltma veya onu çok aza indirme şeklinde iki uç görüşün ortaya çıkmasında neshe verilen çeşitli mânalar, konuyu işleyenlerin ilmî ve itikadî bakımdan farklı anlayışa sahip olmaları, hükümlerdeki amacı derinlemesine araştırmayan bazı kişilerin hadisleri tek tek ele alarak değerlendirme yapmaları ve neshe konu olan rivayetlerin sıhhat durumunun tesbiti esnasında farklı sonuçlara ulaşılması gibi âmillerin etkili olduğu tesbit edilmektedir. Önemli etkenlerden biri de bazı âlimlerin çelişkili gibi görünen rivayetlerde çözümü araştırmak yerine çelişkiyi nesih kolaylığıyla gidermeye çalışmalarıdır.

BİBLİYOGRAFYA

Müsned, I, 82, 215, 221, 222, 236.

Dârimî, "Muqaddime", 21.

Buhârî, "Mevâkîtü'ş-şalât", 31, "Amel fi'ş-şalât", 15, "Şayd", 11, "Şavm", 32.

Müslim, "Hayız", 82, "Mesâcid", 35, "Şalâtü'l-müsâfirîn", 285, "Cenâ'iz", 106, "Hac", 87.

İbn Mâce, "Hudûd", 17.

Ebü Dâvûd, "Tahâret", 74, "Şiyâm", 28, "Cihâd", 112, "Cenâ'iz", 77.

"Hudûd", 37.

Tirmizî, "Şavm", 60, "Hudûd", 15.

Nesâî, "Tahâret", 122.

Şâfiî, İhtilâfü'l-hadîs (nşr. Âmir Ahmed Haydar), Beyrut 1405/1985, s. 99, 207.

a.mlf., er-Risâle (nşr. Ahmed M. Şâkir), Kahire 1399/1979, s. 105-267.

Ebû Hayseme Züheyr b. Harb, Kitâbü'l-`İlm (nşr. Salih Tuğ), İstanbul 1984, s. 140.

İbn Kuteybe, Te`vîlü muhtelifi'l-`hadîs (nşr. M. Zührî en-Neccâr), Kahire 1386/1966, s. 42-43.

Taberî, Câmi`u'l-beyân (Bulak), III, 60.

Dârekutnî, es-Sünen, Beyrut, ts. (Âlemü'l-kütüb), IV, 145.

Hâzimî, el-Î`tibâr fi'n-nâsih ve'l-mensûh mine'l-âşâr (nşr. Abdülmü'tî Emîn Kal'acı), Halep 1403/1982, s. 4, 5, 44, 300.

Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, Aḥbâru ehli'r-rüsûh (nşr. Ali Rızâ Abdullah Ali Rızâ), Dımaşk-Beyrut 1412/1992, s. 80-81, 86-92, ayrıca bk. neşredenin girişi, s. 5-39.

İbnü's-Salâh, `Ulûmü'l-`hadîs (nşr. Nûreddin Itr), Dımaşk 1406/1986, s. 276-278.

Nevevî, İrşâdü tullâbi'l-ḥakâ`ik (nşr. Nûreddin Itr), Beyrut 1411/1991, s. 185-186.

a.mlf., Şerḥu Müslim, IV, 37.

Ca'berî, Rüsûḥu'l-aḥbâr fi mensûḥi'l-aḥbâr (nşr. Hasan Muhammed Makbûlî), Beyrut 1409/1988, s. 134, ayrıca bk. neşredenin girişi, s. 73-122.

Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr, İhtişâru `Ulûmi'l-`hadîs (nşr. Ahmed M. Şâkir, el-Bâ`isü'l-ḥaşîs içinde), Beyrut, ts. (Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye), s. 169.

Şâtîbî, el-Muvâfaḳât, III, 102-118.

Şemseddin es-Seḥâvî, Fetḥu'l-muḡîs, Beyrut 1403/1983, III, 62, 66, 67.

Süyûtî, Tedrîbü'r-râvî (nşr. Abdülvehhâb Abdülatîf), Beyrut 1409/1989, II, 189-192.

a.mlf., el-İtkân (Beyrut), II, 44-56.

Şevkânî, İrşâdü'l-fuḥûl (nşr. Ebû Mus'ab M. Saîd el-Bedrî), Beyrut 1412/1992, s. 311-336.

Leknevî, el-Ecvibetü'l-fâzıla (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde), Halep 1384/1964, s. 182-195.

Abdülvehhâb Hallâf, `İlmü `uşûli'l-fıkh, Kahire 1369/1950, s. 262-270.

Abdülmu'teâl Muhammed el-Cebrî, Lâ Neshâ fi'l-Ḳur'ân li-mâzâ?, Kahire 1400/1980, s. 13.

a.mlf., Lâ Neshâ fi's-sünne, Kahire 1415/1995, I, 9-24.

İsmail L. Çakan, Hadislerde Görülen İhtilaflar ve Çözüm Yolları, İstanbul 1982, s. 195-208.

Ali Osman Koçkuzu, Hadiste Nâsih-Mensûh Meselesi, İstanbul 1985, s. 45-71, 82-89, 116-156.

Süleyman Ateş, Kur'an'da Nesh Meselesi, İstanbul 1996, s. 22.

Maddenin bu bölümü TDV İslâm Ansiklopedisi'nin 2006 yılında İstanbul'da basılan 32. cildinde, 581-582 numaralı sayfalarda yer almıştır. Matbu nüshayı pdf dosyası olarak indirmek için tıklayınız.

3/5 Müellif: FERHAT KOCA

FIKİH. Sahâbe ve tâbiîn dönemindeki örnek ve kullanımlardan o sıralarda neshin fıkıh usulündeki teknik anlamını aşan bir kavramsal çerçeveye sahip olduğu, âmmın tahsisi, mutlakın takyidi, mücmel ve müphemî beyanı gibi durumların da bu kapsamda düşünüldüğü anlaşılmaktadır. Günümüze ulaşan eserler içinde neshi usuldeki anlamına çekmeye çalışan ilk ifadelerin Şâfiî'ye ait olduğu görülür (Mustafa Zeyd, I, 73-75; karşı bir görüş için bk. Hâşimî et-Ticânî, I, 81). Usul âlimleri nesh için "taabbüd süresinin sona erdiğinin açıklanması", "önceki hitapla sabit olan hükmün kaldırıldığına delâlet eden hitap", "bir şer'î delilden sonra onun içerdiği hükmün aksini gerektiren başka bir şer'î delilin gelmesi" gibi farklı tanımlar verseler de bunların şer'î bir hükmün daha sonra gelen başka bir şer'î delille kaldırılması noktasında birleştiği

söylenbilir (bazı tanımlar etrafında oluşan ekolleşme ve bunları besleyen âmillerle ilgili tahliller hakkında bk. Mustafa Zeyd, I, 78-109).

Klasik literatürde İslâm âlimlerinin neshin aklen câiz ve şer'an vâki olduğu hususunda fikir birliği ettiği, sadece Ebû Müslim el-İsfahânî'nin neshi aklen câiz görmekle birlikte Kur'an'da nesh bulunmadığını ileri sürdüğü belirtilir (bu görüşün sahibine nisbeti ve kapsamı hakkında bilgi ve değerlendirme için bk. Ali Hasan el-Arîd, s. 191-207; Nâdiye Şerîf el-Ömerî, s. 97-115). Neshin aklen cevazı yanında şer'an vukuu hakkında birçok delile yer verildiği gibi teorik olarak neshe karşı ileri sürülebilecek gerekçeler de geniş biçimde tartışılır. Esasen İslâm dininin önceki ilâhî bildirimleri kısmen veya tamamen neshettiği genel kabul gören bir husus olmakla birlikte İslâm ahkâmının kendi içinde de nesh bulunduğu zaman zaman farklı biçimlerde yorumlandığı görülmektedir. Aşağıdaki âyetler bunların başında gelir: "Biz bir âyetin yerine başka bir âyeti getirdiğimiz zaman -ki Allah neyi indireceğini çok iyi bilir- 'Sen ancak bir iftiracısın' dediler. Hayır, onların çoğu bilmez" (en-Nahl 16/101); "Biz bir âyetin hükmünü nesheder veya onu unutturursak mutlaka daha iyisini veya benzerini getiririz" (el-Bakara 2/106); "Allah dilediğini siler, dilediğini de yerinde bırakır. Ana kitap O'nun yanındadır" (er-Ra'd 13/39). A'lâ sûresinin 6-7, Yûnus sûresinin 15 ve Nisâ sûresinin 160. âyetleriyle aralarında nesh ilişkisinin bulunduğu düşünülen âyetler ve müslümanların konuya ilişkin icmâ da bu kapsamda ele alınan delillerdendir. Neshin akli delilleri incelenirken bunun Allah'ın ilminde değişme ihtimalini düşündürmesini esas alan tartışmalara da girilmekle birlikte (bk. BEDÂ) ağırlıklı biçimde insan hayatında gelişmenin ve toplumlar için değişimin kaçınılmaz olduğu gerekçesi üzerinde durulur; bu konudaki tahliller aynı zamanda neshin hikmet ve yararlarına ilişkin açıklamalar niteliğindedir. Bu hususla bağlantılı olarak Şâtübî başlangıçta günde iki vakit olan namazın daha sonra beş vakte çıkarılması, Allah rızası için harcama (infak) vebesi önceleri mutlak iken miktar ve sınırlarının belirli hale getirilmesi, kıblenin Beytülmakdis'ten Kâbe'ye çevrilmesi gibi örnekleri hatırlatarak teşrî tarihinde neshin umumiyetle Medine döneminde gerçekleştiğine dikkat çeker ve örneklerin çoğunda neshin İslâm'a yeni girenleri ilerideki düzenlemelere hazırlayıp alıştırmaya ve kalplerini ısıdırma amacı taşıdığını belirtir (el-Muvâfaqât, III, 104).

Hangi tür hükümlerin neshe konu olabileceği tartışmaları sırasında Mu'tezile âlimleriyle diğer İslâm âlimleri arasında hüsün kubuh meselesiyle irtibatlı teorik bazı görüş ayrılıkları gündeme gelmekle birlikte iman ve ahlâk esaslarına ilişkin hükümlerle amelî de olsa küllî nitelikteki şer'î hükümlerin neshe konu olmayacağı genel kabul gören bir husustur. Neshin bir hitapla olması, hükmü kaldırılan hitabın herhangi bir vakitle kayıtlı bulunmaması ve neshedici hitabın zaman bakımından neshedilenden sonra gelmesi de neshin şartları arasında sayılır.

İslâm âlimlerinin çoğunluğu, bir âyetin hükmü ve tilâvetinin (lafız) birlikte neshinden başka hükmü korunarak tilâvetinin veya tilâveti korunarak hükmünün neshedilebileceğini de kabul ederler. Yine çoğunluğa göre Kur'an'ın Kur'an ve sünnetle, sünnetin de sünnet ve Kur'an'la neshi câizdir. İmam Şâfiî ise Kur'an'ın ancak Kur'an'la, sünnetin de ancak sünnetle neshedilebileceğini söyler (er-Risâle, s. 106-109). Öte yandan fakihler Kur'an veya mütevâtir sünnetle sabit bir hükmün haber-i âhâd, icmâ yahut kıyasla neshinin câiz olmadığı hususunda fikir birliği içindedir.

Usul âlimleri bir hükmün sonuçları bakımından kendisinden daha hafif, daha ağır veya kendisine denk bir hükümle neshedilebileceği gibi yerine yeni bir hüküm getirilmeksizin de neshedilebileceği kanaatindedir. Nitekim namazda Kudüs'e yönelme ve yakınlarla vasiyet gibi hükümler yerlerine yenisi konularak, kurban etlerini saklama yasağı ve Hz. Peygamber'le görüşmek isteyenlerin önce yoksullara sadaka vermesi gibi hükümler yerlerine yenisi konmaksızın neshedilmiştir.

Bir nassın nâsih olup olmadığı akıl ve şer'î kıyas yoluyla değil sırf nakil yoluyla bilinebilir. Naklin varlığı ise ya, "Size kurban etlerini saklamanızı yasaklamıştım; artık kurban etlerini saklayabilirsiniz" hadisinde olduğu gibi (İbn Mâce, "Eđâhî", 16; Tirmizî, "Eđâhî", 94) bizzat nassın lafzında neshe delâlet eden bir ifadenin bulunması veya çatışan haberleri rivayet eden râvilerin söz

konusu haberlerle ilgili tarih zikretmeleri ya da ümmetin sonra gelen bir hükmün nâsîh olduğu hususunda icmâ etmesi durumunda kabul edilir.

Nassa ziyadenin nesih sayılıp sayılmayacağı tartışmaları da nesih konusunda önemli bir yer tutar. İlâve hükmün müstakil fakat öncekinin cinsinden olmaması halinde nesih sayılmayacağına ittîfak vardır; müstakil ve öncekinin cinsinden olması durumunda da âlimlerin büyük çoğunluğuna göre nesih söz edilemez. Müstakil olmayan ziyade ise Hanefiler'ce nesih kapsamında düşünülürken diğer üç mezhep ve bazı Mu'tezile âlimlerine göre nesih sayılmaz; bu konuda farklı ihtimallere göre başka görüşler de ileri sürülmüştür (Şevkânî, s. 331-333).

Esasen nesih önceden sabit olan hükmün kaldırılmasını ifade ettiği için "âm lafızdan maksadın ne olduğunun beyanı" anlamına gelen tahsisten farklılık taşır. Fakat neshin sınırlarının belirlenmesinde, nitelik ve etkileri bakımından aralarında ciddi benzerlikler bulunan tahsisten ayırt edilmesi özel bir öneme sahiptir. Bazı usulcüler bunları müşterek olarak nitelerken bazıları aralarında içlem-kaplam ilişkisi bulunduğunu belirtmiştir. Bu kavramların farklı içerikte kullanılması sebebiyle muhtelif âlimlere göre neshedilmiş âyetlerin sayısı da farklılık göstermiş, bazı âyetlerde nesih değil tahsisin söz konusu olduğunu ileri sürenler mensuhların sayısını azaltırken karşı görüş sahipleri tahsis şekillerini neshe dahil ederek bu sayıyı arttırmıştır (Fahredden er-Râzî, I/3, s. 10-11; Süyûtî, III, 68; nitelikleri, delilleri, hüküm ve etkileri bakımından nesihle tahsis arasındaki farklar için bk. Koca, s. 122-124; ayrıca bk. TAHSİS). Çağdaş müelliflerin birçoğu ilke olarak neshi kabul etmekle birlikte nesih kavramının tahsis, takyid vb. durumları içerecek biçimde kullanılması, İslâm'ın Câhiliye dönemine ait bazı hükümleri iptal etmesinin nesih kapsamında düşünülmesi gibi sebeplerle klasik eserlerde mensuh âyet sayısının oldukça kabarık görüldüğüne ve nesih örneklerinin sınırlandırılması gerektiğine dikkat çekerken bazıları da mutlak biçimde Kur'an ve Sünnet'te nesih bulunmadığını savunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA

Râgıb el-İsfahânî, el-Müfredât, "nesh" md.

Lisânü'l-'Arab, "nesh" md.

Tehânevî, Keşşâf, II, 1377.

Tâcü'l-'arûs, "nesh" md.

İbn Mâce, "Eđâhî", 16.

Tirmizî, "Eđâhî", 94.

Şâfiî, er-Risâle, s. 106-109.

Cessâs, el-Fuşûl fi'l-uşûl (nşr. Uceyl Câsim en-Neşemî), Küveyt 1405/1985, I, 170.

Debûsî, Takvîmü'l-edille (nşr. Halîl Muhyiddin el-Meys), Beyrut 1421/2001, s. 227-246.

Ebü'l-Hüseyn el-Basrî, el-Mu'temed, I, 251-252, 394.

Mekkî b. Ebû Tâlib, el-İzâh li-nâsihi'l-Kur'ân ve mensûhih (nşr. Ahmed Hasan Ferhât), Cidde 1406/1986, s. 85-86.

İbn Hazm, el-İhkâm, Kahire, ts. (Dârü'l-hadîs), IV, 463-518.

Ebü İshak eş-Şîrâzî, Şerhu'l-Lüma' (nşr. Abdülmecîd Türkî), Beyrut 1408/1988, I, 473, 481, 507.

İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî, el-Burhân fi uşûli'l-fıkh (nşr. Abdülazîm ed-Dîb), Devha 1399, II, 1293-1295, 1314-1315.

Şemsüleimme es-Serahsî, el-Uşûl (nşr. Ebü'l-Vefâ el-Efgânî), Haydarâbâd 1372 → Beyrut 1393/1973, II, 29, 53-62, 66-87.

- Gazzâlî, el-Müstaşfâ, Kahire 1322/1904, I, 107-129.
- Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, Nevâsihu'l-Ḳur'ân, Beyrut 1405/1985, s. 20-22.
- Fahredden er-Râzî, el-Maḥşûl, I/3, s. 10-11.
- Seyfeddin el-Âmidî, el-İḥkâm fî uşûli'l-aḥkâm (nşr. Seyyid el-Cemîlî), Beyrut 1406/1986, III, 111-199.
- İbnü'l-Hâcib, Muḥtaşarü'l-Müntehâ, Beyrut 1403/1983, II, 84-85, 148.
- Abdülazîz el-Buhârî, Keşfü'l-esrâr, İstanbul 1307, III, 106-119, 198.
- Şâtîbî, el-Muvâfaqât, III, 104-116.
- Süyûtî, el-İtkân, Beyrut 1407/1987, III, 60, 68.
- Bihârî, el-Müsellemü's-sübût, Kahire 1322/1904, II, 53, 69, 76-78, 81-84, 97.
- Şevkânî, İrşâdü'l-fuḥûl (nşr. Ebû Mus'ab M. Saïd el-Bedri), Beyrut 1412/1992, s. 311-336.
- Leknevî, el-Ecvibetü'l-fâzıla (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde), Halep 1404/1984, s. 182-195.
- M. Abdülazîm ez-Zürkânî, Menâhilü'l-'irfân, Kahire 1362/1943, II, 72, 80-82, 145-148.
- Ali Hasan el-Arîd, Fethü'l-mennân fî neshi'l-Ḳur'ân, Kahire 1973.
- Şa'bân M. İsmâil, Nazariyyetü'n-nesh fi's-şerâ'i'i's-semâviyye, Kahire 1977, s. 12-14, 172-184.
- Muhammed Vefâ, Aḥkâmü'n-nesh fi's-şer'ati'l-İslâmiyye, Kahire 1984, s. 60-61.
- Nâdiye Şerîf el-Ömerî, en-Nesh fî dirâsâti'l-uşûliyyîn, Beyrut 1985, s. 97-115, 548.
- D. S. Powers, Studies in Qur'an and Hadîth: The Formation of the Islamic Law of Inheritance, Berkeley 1986, s. 143-188 (ayrıca bk. Arabica, XXIX [1982], s. 246-295).
- a.mlf., "The Exegetical Genre nâsikh al-Qur'ân wa mansûkhuhu", Approaches to the History of the Interpretation of the Qur'ân (ed. A. Rippin), New York 1988, s. 117-138.
- Mustafa Zeyd, en-Nesh fi'l-Ḳur'ânî'l-Kerîm, Mansûre 1408/1987.
- J. Burton, The Sources of Islamic Law: Islamic Theories of Abrogation, Edinburgh 1990, tür.yer.
- a.mlf., "The Exegesis of Q. 2: 106 and the Islamic Theories of Naskh: Mâ nansakh min âya aw nansahâ na'ti bi khairin minhâ aw mithlihâ", BSOAS, XLVIII/3 (1985), s. 452-469.
- a.mlf., "The Interpretation of Q 87, 6-7 and the Theories of Nash", Isl., LXII (1985), s. 5-19.
- a.mlf., "Naskh", EI2 (İng.), VII, 1009-1012.
- Hâşimî et-Ticânî, Mezhebü'n-nesh fi't-tefsîr ve eb'âdühü'l-ictimâ'iyye, Cezayir 1412/1992.
- Ferhat Koca, İslam Hukuk Metodolojisinde Tahsis, İstanbul 1996, s. 119-124.
- Ahmet Hasan, İlk Dönem İslam Hukuk Biliminin Gelişimi (trc. Haluk Songur), İstanbul 1999, s. 87-110.
- Muhammed Hamza, Dirâsâti'l-aḥkâm ve'n-nesh fi'l-Ḳur'ânî'l-Kerîm, Beyrut, ts. (Dâru Kuteybe).
- K. I. Semaan, "al-Nâsikh wa-al-Mansûkh: Abrogation and Its Application in Islam", IQ, VI/1-2 (1961), s. 11-13.
- Ali Bakkal, "İmam Şafii'de Nesh Anlayışı", Harran Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi, III, Şanlıurfa 1997, s. 109-132.

Abdullah Yıldız, "Serahsî'nin (483/1090) Hadis Anlayışı-II: Nesh ve İhtilâfu'l-hadisle Alakalı Meseleler", a.e., V (1999), s. 255-298.

A. Rana, "Hanafî Doctrine of Naskh (Abrogation)", HI, XXII/3 (1999), s. 67-70.

N. Hanif, "Abrogations", Encyclopaedia of the Holy Qur'ân (ed. N. K. Singh - A. R. Agwan), New Delhi 2000, I, 30-43.

Maddenin bu bölümü TDV İslâm Ansiklopedisi'nin 2006 yılında İstanbul'da basılan 32. cildinde, 582-584 numaralı sayfalarda yer almıştır. Matbu nüshayı pdf dosyası olarak indirmek için tıklayınız.

4/5 Müellif: ABDULHAMÎT BİRİŞİK

Literatür. Nesih konusu sahâbe devrinden itibaren tartışıldığı için bununla ilgili eserlerin tarihi I. (VII.) yüzyıla kadar gider. İbnü'n-Nedîm, Kur'an'ın nâsihi ve mensuhu hakkında ilk dönemde eser veren çok sayıda ilim adamına işaret eder (el-Fihrist, s. 40). Bunlar arasında Haccâc, Mukâtil b. Süleyman, İbn Ebû Dâvûd es-Sicistânî, Ebû İsâ et-Tirmizî, Ahmed b. Hanbel, Abdurrahman b. Zeyd gibi isimler vardır. Tefsir kitaplarında Bakara (2/106), Ra'd (13/39) ve Nahl (16/101) sûrelerinde geçen nesih konusuna hem bu âyetlerin tefsirinde hem de nâsih ve mensuh olduğu bildirilen diğer âyetlerin yorumunda temas edilir ve konu Kur'an ilimleri ve İslâm hukuku açısından değerlendirilir. Kur'an-ı Kerîm'de nesihle ilgili olarak ilk asırlarda yazılıp günümüze ulaşan eserlerden bazıları şunlardır: Katâde b. Diâme, en-Nâsih ve'l-mensûh fî kitâbillâh (nşr. Hâtim Sâlih ed-Dâmin, Beyrut 1403/1983, 1406/1985, 1989; nesihle ilgili geniş araştırmaları bulunan Hâtim Sâlih ed-Dâmin ayrıca Erba'atü kütüb fi'n-nâsih ve'l-mensûh [Beyrut 1409/1989] adlı derlemesinde Katâde b. Diâme, Zührî, Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî ve İbnü'l-Bârizî'nin neshe dair kitaplarını bir araya getirmiş ve tahkikini yapmıştır); İbn Şihâb ez-Zührî, en-Nâsih ve'l-mensûh (nşr. Hâtim Sâlih ed-Dâmin, Beyrut 1988); Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, en-Nâsih ve'l-mensûh (nşr. Muhammed b. Sâlih el-Müdeyfir, Riyad 1411/1990; nşr. John Burton, al-Nasikh wa'l-mansukh: en-Nâsih ve'l-mensûh fi'l-ğur'ânî'l-'aziz adıyla, Cambridge 1987; haz. Fuat Sezgin, Frankfurt 1985 [yazmadan tıpkıbasım]); Nehhâs, en-Nâsih ve'l-mensûh fî kitâbillâhi 'azze ve celle ve'htilâfî'l-'ulemâ'i fî zâlik (Kahire 1323, 1938; nşr. Şa'bân Muhammed İsmâil, Kahire 1986; nşr. Muhammed Abdüsselâm Muhammed, I-III, Küveyt 1408/1988; nşr. Süleyman b. İbrâhim b. Abdullah el-Lâhim, I-III, Beyrut 1412/1991).

Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm ve Nehhâs ile ciddi bir gelişme gösteren nesih ilmi sonraki dönemlerde bu iki âlimden çok yararlanır. Özellikle Ebû Ubeyd'in eserinin erken bir devirde fıkıh ilminin sistematığına göre hazırlanması önemli bir yenilik olarak kabul edilir. Daha sonra yazılan ve zamanımıza intikal eden neshe dair önemli eserler şöylece sıralanabilir: Hibetullah b. Selâme, en-Nâsih ve'l-mensûh min kitâbillâh (Kahire 1379/1960 [Vâhidî'nin Esbâbü'n-nüzûl'ü ile birlikte]; nşr. Muhammed Zühayr eş-Şâviş - Muhammed Ken'ân, Beyrut 1406/1986; nşr. Mûsâ el-Alîlî, Beyrut 1989; Beyrut, ts. [Âlemü'l-kütüb, Vâhidî'nin Esbâbü'n-nüzûl'ü ile birlikte]); Abdülkâhir el-Bağdâdî, en-Nâsih ve'l-mensûh (nşr. Hilmî Kâmil Es'ad Abdülhâdî, Amman 1987; kitabın yedinci bölümü hadiste nesih hakkındadır); Mekkî b. Ebû Tâlib, el-İzâh li-nâsihi'l-ğur'ân ve mensûhih (nşr. Ahmed Hasan Ferhât, Cidde 1406/1986. Türkçe trc. Musa Kazım Yılmaz, Kur'an'da Nâsih ve Mensûh Var mıdır?, İstanbul 1998); İbn Hazm, en-Nâsih ve'l-mensûh fi'l-ğur'ânî'l-Kerîm (nşr. Abdülğaffâr Süleyman el-Bündârî, Beyrut 1406/1986); Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, en-Nâsih ve'l-mensûh fi'l-ğur'ânî'l-Kerîm (nşr. Abdülkebir el-Alevî el-Medgarî, I-II, Rabat 1988; Kahire 1992); Ebû Ca'fer Ahmed b. Abdüssamed b. Abdülhak el-Hazrecî, Nefesü's-şabâh fî ğarîbi'l-ğur'ân ve nâsihihî ve mensûhih (nşr. Muhammed İzzeddin el-İdrîsî, I-II, İstanbul 1414/1994); Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, Nâsihu'l-ğur'ân ve mensûhu: Nevâsihu'l-ğur'ân ([müellif eserini 'Umdetü'r-râsih fî ma'rifeti'l-mensûh ve'n-nâsih olarak adlandırır], nşr. Muhammed Eşref Ali el-Malabârî, Medine 1404/1984; Beyrut 1405/1985; Riyad 1405; nşr. Hüseyin Selîm Esed ed-Dârânî, Dımaşk-Beyrut 1411/1990; nşr. Halîl İbrâhim, Beyrut 1992), el-Muşaffâ bi-eküffi ehli'r-rusûh min 'ilmi'n-nâsih ve'l-mensûh ('Umdetü'r-râsih'in özeti olup önce Hâtim Sâlih ed-Dâmin tarafından el-Mevrid dergisinde

yayımlanmış [VI/1, Bağdad 1977, s. 195-216], daha sonra kitap haline getirilmiştir [Beyrut 1405/1984, 1986, 1989]).

Klasik döneme ait eserlerden bazıları şunlardır: Muhammed Şu'le, Şafvetü'r-râsih fi 'ilmi'l-mensûh ve'n-nâsih (nşr. Muhammed İbrâhim Abdurrahman Fâris, Kahire 1415/1995); İbnü'l-Bârîzî, Nâsihu'l-Ḳur'âni'l-'azîz ve mensûhuh (nşr. Hâtim Sâlih ed-Dâmin, Beyrut 1985, 1988); Mer'î b. Yûsuf, Kitâbü Ḳalâ'id-i'l-mercân fi'n-nâsih ve'l-mensûh mine'l-Ḳur'ân (nşr. Muhammed er-Ruhayyil Garâyibe - Muhammed Ali ez-Zügûl, Amman 1420/2000; Türkçe trc. Eyüp Aslan, Kur'an'da Nâsih ve Mensuh, İstanbul, ts. [Hak Yayınları]); Abdurrahman b. Muhammed el-Atâikî el-Hillî, en-Nâsih ve'l-mensûh (Necef 1390/1970).

Nesih Batı'da XVIII. yüzyıldan itibaren ayrı bir önem kazanmış, konu bir yandan Batılılar tarafından İslâm'ın aleyhinde kullanılmaya çalışılırken öte yandan müslümanlar, İslâm'ın Hıristiyanlığı ve Yahudiliği geçersiz kıldığını söyleyerek neshi lehte değerlendirmek istemiştir. Bu bağlamda Rahmetullah el-Hindî'nin İzhârü'l-haḳ adlı çalışması önemlidir (nşr. Ahmed Hicâzî es-Sekkâ, Kahire 1406/1986, s. 373-400: el-Bâbü's-sâlih fi işbâti'n-nesh). Hindu iken hıristiyan olan Ram Çander de Tahrif-i Ḳur'ân adlı kitabında (Delhi 1877) nesih tartışmasına girer. Kur'an'da neshin varlığını kabul etmeyen Ehl-i Kur'ân ekolünün kurucusu Abdullah Çekrâlevî, Reddü'n-neshi'l-meşhûr fi kelâmî'r-rabbî'l-gafûr (Burhânü'l-furḳân, s. 112-113) adıyla bir kitap telif etmiştir. Hint alt kıtasında modern dönemde kaleme alınan tefsirlerde nesih meselesine ayrı bir önem atfedilir. Mısır'da Muhammed Abduh ve M. Reşid Rızâ'nın çıkardığı el-Menâr dergisinde konuyla ilgili uzun makaleler yayımlanmıştır. Modern dönemde neshe dair yazılan eserlerden bazıları şunlardır: Mustafa Zeyd, en-Nesh fi'l-Ḳur'âni'l-Kerîm: Dirâse teşrî'iyye, târîhiyye, nakdiyye (I-II, Kahire 1963; Mansûre 1987); Abdülmüteâl Muhammed el-Cebrî, Lâ Neshâ fi'l-Ḳur'ân: limâzâ? (Kahire 1400/1980), en-Nâsih ve'l-mensûh beyne'l-ışbâti ve'n-nefy (Kahire 1987, 2. bs.), en-Nesh fi's-şerî'ati'l-İslâmiyye kemâ efhemühû ([Kahire] 1380/1961); Ali Hasan el-Arîz, Fetḥu'l-mennân fi neshi'l-Ḳur'ân (Kahire 1973); Ali Hasan Muhammed Süleyman, Fetḥu'r-raḥmân fi beyâni'n-nesh fi'l-Ḳur'ân (Kahire 1414/1994); Muhammed Sâlih Mustafa, en-Nesh fi'l-Ḳur'âni'l-Kerîm (Beyrut 1409/1988); Mustafa Muhammed Süleyman, en-Nesh fi'l-Ḳur'âni'l-Kerîm ve'r-red 'alâ münkirihâ (Kahire 1411/1991); Ahmed Hicâzî es-Sekkâ, Lâ Neshâ fi'l-Ḳur'ân (Kahire 1398/1978); Hâşimî et-Ticânî, Mezhebü'n-nesh fi't-tefsîr ve eb'âdühü'l-ictimâ'iyye (I-II, Cezayir 1412/1992); Muhammed Mahmûd Nedâ, en-Nesh fi'l-Ḳur'ân beyne'l-mü'eyyidîn ve'l-mu'âriẓîn ([Kahire] 1417/1996); Mustafa İbrâhim Zelemî, et-Tibyân li-ref'i gumûzi'n-nesh fi'l-Ḳur'ân (baskı yeri ve tarihi yok); Abdülhalîm Süleyman Rebî', Tahḳîḳu'l-ḳavl fi mevzû'î'n-nesh beyne'l-müşbitîn ve'l-münkirîn (Kahire 1985); Abdülfettâh Süreyyâ Mahmûd, en-Nesh ve mevḳifü'l-'ulemâ' minh (Kahire 1408/1988). İslâm hukuku bağlamında neshi ele alan modern çalışmalar da vardır: Muhammed Vefâ, Ahḳâmü'n-nesh fi's-şerî'ati'l-İslâmiyye (Kahire 1404/1984); Abdülkâdir Ahmed Hafnî, en-Nesh 'inde'l-uşûliyyîn ve eşeruhû fi'l-aḳâmî's-şer'iyye (baskı yeri yok, 1998); Hasan Abdullah el-Usaymî, en-Nesh ve't-tahşîş fi's-şerî'ati'l-İslâmiyye (Mekke 1988); Abdurrahman b. Süleyman Müzeynî, İtticâhâtü't-te'lîf ve'n-nesh fi mecâlî'l-fıḳḥ ve uşûlihî fi'l-ḳarneyni's-sâbi' ve's-şâmin el-hicriyyeyn (Medine 1420/2000); Nâdiye Şerîf el-Ömerî [el-Amrî?], en-Nesh fi dirâsâti'l-uşûliyyîn (Beyrut 1405/1985); Sabrî Muhammed Meârik, Ahḳâmü'n-nesh ve âşâruh fi'l-fıḳḥi'l-İslâmî (Kahire 1987); Muhammed Hamza, Dirâsâtü'l-aḳâm ve'n-nesh fi'l-Ḳur'âni'l-Kerîm (Dımaşk, ts. [Dâru Kuteybe]); Şa'bân Muhammed İsmâil, Nazariyyetü'n-nesh fi's-şerâ'i'î's-semâviyye (Kahire 1977, 1988). Türkiye'de de konu özellikle Kur'an'da neshin varlığı bağlamında çalışılmıştır: Ahmet Lütfi Kazancı, Kitap ve Sünnette Nesh (İstanbul 1964); Ahmet Gürkan, Kur'an'ın Nâsih ve Mensuh Âyetleri (Ankara 1980); M. Sait Şimşek, Kur'an'da İki Mesele: Müteşabih-Nesh (İstanbul 1987); Salih Kul, Kur'an-ı Kerim'in Önceki Semavî Kitapları Neshi (Erzurum 1991); Süleyman Ateş, Kur'an'da Nesh Meselesi (İstanbul 1996); Remzi Kaya, Kur'an-ı Kerim'de Nesih (Bursa 2001); Talip Özdeş, Kur'an ve Nesh Problemi (Ankara 2005).

Batı'da John Burton'un konuyla ilgili kitabı, ayrıca neşirleri ve makaleleri vardır: The Sources of Islamic Law: Islamic Theories of Abrogation (Edinburgh 1990), "The Exegesis of Q, 2:106 and the

Islamic Theories of Naskh: Mā nansakh min āya aw nansahā na'ti bi khairin minhā aw mithlihā" (BSOAS, XLVIII/3 [London 1985], s. 452-469), "The Interpretation of Q, 87, 6-7 and the Theories of Nash" (Isl., LXII [Berlin 1985], s. 5-19).

Nesih konusunda üniversitelerde pek çok çalışma yapılmıştır. Amin M. Salam al-Manasyeh al-Btoush, The Question of Abrogation (Naskh) in the Qur'an adıyla hazırlayıp (1990, New York University) yayımladığı doktora çalışmasında (Amman 1994) İbn Şihâb ez-Zühri' nin eserini incelemiş, Şakir Erkan da Kur'an'da Nesih adıyla bir doktora çalışması yapmıştır (1997, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü). Bu konudaki yüksek lisans tezlerinden bazıları şunlardır: Râşid b. İsa b. Huneyn, en-Nesh fi's-şerî'ati'l-İslâmiyye (1392, Câmîatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye el-ma'hedü'l-âli li'l-kadâ, Riyad); Ahmed Abdullah el-İmârî ez-Zehrânî, İ'lâmü'l-âlim ba'de rusûhîh bi-hakâ'iki nâsihi'l-hadîs ve mensûhîh (1398/1978, Câmîatü Ümmi'l-kurâ külliyyetü's-şerîa ve'd-dirâsâti'l-İslâmiyye, Mekke); Ahmed Muhammed Sıddîk, en-Nesh fi's-şerî'ati'l-İslâmiyye (1399/1979, Câmîatü'l-Melik Abdülazîz külliyyetü's-şerîa ve'd-dirâsâti'l-İslâmiyye, Mekke); Fâtıma Sıddîk Ömer Nücûm, Neshü'l-kitâb ve's-Sünne bi'l-Kitâb ve's-Sünne (1400/1980, Câmîatü Ümmi'l-kurâ külliyyetü's-şerîa ve'd-dirâsâti'l-İslâmiyye, Mekke); Abdülkerîm b. Muhammed el-Osman, en-Nâsih ve'l-mensûh li'bni Berekât el-İdî (1405, Câmîatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye külliyyetü usûli'd-dîn [Riyad]); Medet Coşkun, Sünnet'in Kur'anı Neshi Meselesi (1995, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü); Mustafa Kaygısız, Kur'an-ı Kerim'de Nesh (1989, SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü); Veysel Dudu, İslâm Hukuku Metodoloji Açısından Nesh Meselesi (2000, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü); Yakup Aydoğdu, Kur'an'da Nesh Çalışması (2002, SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü); Halil Özcan, On Temel Tefsirde Nâsih ve Mensuh Olayı (1995, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü); Yunuscan Olimov, Taberi'nin (310/922) Camiu' l-Beyan'ında Nesh (2003, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Konuyu çeşitli yönleriyle ele alan makalelerden bazıları şöylece sıralanabilir: Abdülaziz Çavîş, "Nesih Meselesi" (SR, XV/375 [İstanbul 1334], s. 198-200; XXIII/595 [1340], s. 354-355; XXIII/596 [1340], s. 369-371; XXIII/597 [1340], s. 385-386; VIII/180 [1954], s. 66-67; VIII/181 [1954], s. 82-83); M. Raif Oğan, "Kur'an-ı Kerimi Kimse Neshedemez" (SR, III/69 [1950], s. 290-292); Yusuf Ziya Çağlı, "Şerayiin İhtilafı, Neshin Mahiyeti" (SR, XIV/329 [1961], s. 58-59); K. I. Semaan, "al-Nasikh wa-al-Mansukh: Abrogation and its Application in Islam" (IQ, VI/1-4, London 1961, s. 11-29); Talat Koçyiğit, "Kitap ve Sünnette Nesh Meselesi" (AÜİFD, XI [1963], s. 93-108); Ahmad Hasan, "The Theory of Naskh" (IS, IV/2 [1965], s. 181-200, trc. Mehmet Paçacı, "Nesh Teorisi", İslâmî Araştırmalar, sy. 3 [1987], s. 105-109; sy. 4 [1987], s. 102-107); Andrew Rippin, "Al-Zuhri, Naskh al-Qur'an and the Problem of Early Tafsir Texts" (BSOAS, XLVII [1984], s. 22-43); Abdullah Aydemir, "Mensuh Ayetler" (Diyanet Dergisi, XXIV/4 [Ankara 1988], s. 51-94); Abdullah b. Hamd eş-Şebâne, "en-Nesh fi'l-Kur'ânı Kerîm" (Mecelletü'l-buḥûsü'l-İslâmiyye, sy. 29 [Riyad 1990], s. 207-278); Ali Bakkal, "Kur'an'da Mensuh Ayetlerin Sayısı" (Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, II [Şanlıurfa 1996], s. 33-74), "İmam Şâfiî'de Nesh Anlayışı" (a.g.e., III [1997], s. 109-132); M. Sait Şimşek, "Kur'an'da Nesh Meselesi" (Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sy. 2 [Konya 1986], s. 235-248); Remzi Kaya, "Nesh Terimi ve Muhtevası" (İslâmî Araştırmalar, V [Ankara 1987], s. 93-99), "Kur'an-ı Kerim'de Mensuh Ayetler" (Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, VI [Bursa 1994], s. 205-220), "Kur'an-ı Kerim'de Neshi İddia Edilen Ayetler" (a.g.e., VII [1998], s. 353-371); Abdullah Yıldız, "Serahsî'nin (483/1090) Hadis Anlayışı II: Nesh ve İhtilâfu'l-Hadisle Alakalı Meseleler" (Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, V [1999], s. 255-298); Muhsin Demirci, "Nesih Bağlamında Recim Âyeti Sorunu" (MÜİFD, XVIII [2000], s. 101-119); Talip Özdeş, "Vahiy-Olgu İlişkisi Açısından Nesh'e Getirilen Yorumlara Eleştirel Bir Yaklaşım" (İslâmî Araştırmalar, XIV/1 [Ankara 2001], s. 39-48); A. Galip Gezgin, "Kur'an'da Nesh Problemine Eleştirel Bir Yaklaşım" (a.g.e., XIV/1 [2001], s. 49-68); İdris Şengül, "Ulumu'l-Kur'an Konusu Olarak Nasih ve Mensuh" (Diyanet İlmî Dergi, XXXVIII/3-7 [Ankara 2002], s. 91-112); Hamid Naseem Rafiabadi, "Abrogation (Naskh) in the Qur'an: An Overview of the Views of Islamic Scholars" (Insight Islamicus, III [Srinagar-Kashmir 2003], s. 75-90); Israr Ahmad Khan, "A Critique of the Theory of al-

Naskh in the Qur'ân" (International Islamic University Malaysia Law Journal, XI/1 [Kuala Lumpur 2003], s. 115-136).

BİBLİYOGRAFYA

İbnü'n-Nedîm, el-Fihrist (Teceddüd), s. 40.

Nehhâs, en-Nâsih ve'l-mensûh (nşr. Süleyman b. İbrâhim b. Abdullah el-Lâhim), Beyrut 1412/1991, neşredeninin değerlendirmesi, I, 277-347.

Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, en-Nâsih ve'l-mensûh fi'l-ğur'ânî'l-Kerîm (nşr. Abdülkebîr el-Alevî el-Medgarî), Kahire 1413/1992, neşredeninin girişi, I, 208-219.

Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, Nâsihu'l-ğur'ân ve mensûhuh (nşr. Hüseyin Selîm Esed ed-Dârânî), Dimaşk-Beyrut 1411/1990, s. 125-129.

Zerkeşî, el-Burhân fi 'ulûmî'l-ğur'ân (nşr. Yûsuf Abdurrahman el-Mar'aşlî v.dğr.), Beyrut 1415/1994, neşredenlerin notları, II, 151-158.

Abdullah Çekrâlevî, Burhânü'l-furkân 'alâ şalâtî'l-ğur'ân, Lahor, ts., s. 112-113.

Ali Osman Koçkuzu, Hadiste Nâsih-Mensûh Meselesi, İstanbul 1985, s. 51-71.

Mustafa Zeyd, en-Nesh fi'l-ğur'ânî'l-Kerîm, Mansûre 1408/1987, I, 289-395.

Maddenin bu bölümü TDV İslâm Ansiklopedisi'nin 2006 yılında İstanbul'da basılan 32. cildinde, 584-586 numaralı sayfalarda yer almıştır. Matbu nüshayı pdf dosyası olarak indirmek için tıklayınız.

5/5 Müellif: MEHMET EFENDİOĞLU

Hadiste. er-Risâle ve İhtilâfü'l-hadîs adlı eserlerinde hadiste nâsih-mensuh konusunu sistemleştirip ele alan İmam Şâfiî'den sonra aynı konuya dair birçok eser yazılmış olup günümüze ulaşanlar şunlardır: 1. Esrem, Nâsihu'l-hadîs ve mensûhuh. Yedi cüzden oluşan eserin bazı cüzleri günümüze ulaşmıştır (DİA, XI, 436). 2. İbn Şâhin, Nâsihu'l-hadîs ve mensûhuh (en-Nâsih ve'l-mensûh mine'l-hadîs, nşr. Semîr b. Emîn ez-Züheyrî, Amman 1408/1988; nşr. Ali Muhammed Muavvaz – Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Beyrut 1412/1992; İbn Abdülhak el-Vâsîti bu eseri ihtisar etmiştir [Keşfü'z-zunûn, II, 1920]). 3. Hibetullah b. Selâme, en-Nâsih ve'l-mensûh mine'l-hadîs. Büyük ölçüde İbn Şâhin'in eserine dayanarak hazırlanan kitabın yazma nüshaları bulunmaktadır (Ziriklî, VIII, 72). 4. Hâzimî, el-İ'tibâr fi (beyânî)'n-nâsih ve'l-mensûh mine'l-âşâr. Bablara göre tanzim edilen ve baş kısmında nesihle ilgili usul bilgileri yer alan eser hadiste nâsih-mensuh konusunun en sistemli çalışması kabul edilmektedir (Haydarâbâd 1319; Kahire 1346, 1349; nşr. Seyyid Hâşim en-Nedvî v.dğr., Haydarâbâd 1359/1940; nşr. Râtib Hâkimî, Humus 1386/1966; nşr. Abdülmü'tî Emîn Kal'acî, Halep 1403/1982). 5. Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, Aşbârü ehli'r-rüsûh fi'l-fıkh ve't-tahdîs bi-mikdâri (nâsihi ve'l-mensûh mine'l-hadîs (en-Nâsih ve'l-mensûh mine'l-hadîs, er-Rüsûh fi 'ilmi'n-nâsih ve'l-mensûh). M. Züheyr eş-Şâvîş ve Muhammed Ken'ân (Beyrut-Dimaşk 1984), Muhammed İbrâhim Hifnî (Mansûre 1405/1984), Ebû Abdurrahman Mahmûd el-Cezâirî (Mekke 1988) ve Ali Rızâ Abdullah Ali Rızâ (Beyrut 1412/1992) tarafından neşredilmiştir. Hüseyin b. Abdurrahman el-Ehdel eseri 'İddetü'l-mensûh mine'l-hadîs adıyla ihtisar etmiş (Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbi Efendi, nr. 303), İsmail Akyüz de bazı ilâvelerle Türkçe'ye çevirerek Hadiste Nesh ismiyle yayımlamıştır (İstanbul 1997). Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî'nin bu konuda İ'lâmü ehli'l-'ilm bi-tahkîki nâsihi'l-hadîs ve mensûhih adlı bir eseri daha vardır. Ahmed Abdullah ez-Zehrânî İ'lâmü'l-'âlim ba'de rüsûhih bi-hakâ'iki nâsihi'l-hadîs ve mensûhih adıyla eseri tahkik etmiştir (yüksek lisans tezi, 1397-1398, Câmiatü Melik Abdülazîz külliyyetü's-şerîa ve'd-dirâsâti'l-İslâmiyye). Kettânî, İbnü'l-Cevzî'nin bu konuda Tecridü'l-eğâdîsi'l-mensûha isimli bir eserinden de söz etmektedir (er-Risâletü'l-müstetrafe, s. 80). 6. Ebû Hâmid Ahmed b. Muhammed er-Râzî, en-Nâsih ve'l-mensûh fi'l-eğâdîs. Muhtasar bir çalışma olup (Beyazıt Devlet Ktp., Bayezid, nr. 1085/2, vr. 164b-199a) Adnan Kudsi eser üzerinde yüksek lisans tezi hazırlamıştır (1988, Selçuk Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü). 7. Ca'berî, Rüsûhu'l-aḥbâr fî mensûhi'l-aḥbâr. Büyük ölçüde Hâzimi'nin eserine dayanan bu kitap üzerinde Hasan Muhammed Makbûli el-Ehdel doktora çalışması yapmış ve ardından eseri yayımlamıştır (San'a-Beyrut 1409/1988). 8. Sıddîk Hasan Han el-Kannevci, İfâdetü'ş-şüyûḥ bi-mikdâri'n-nâsihi ve'l-mensûḥ. Farsça olarak kaleme alınmıştır (Lahor 1900).

Hadiste nesih konusuyla ilgili olarak eser yazdığı kaydedilen, ancak çalışmalarının günümüze kadar gelip gelmediği bilinmeyen diğer müellifler de şunlardır: Ahmed b. Hanbel (İbnü'n-Nedîm, s. 285), Ebû Dâvûd es-Sicistânî (Şemseddin es-Sehâvî, III, 67; Kettânî, s. 80), Muhammed b. Osman el-Ca'd eş-Şeybânî (Keşfü'z-zunûn, II, 1920; Ziriklî, VI, 260), Kâsım b. Asbağ el-Kurtubî (Keşfü'z-zunûn, II, 1920; Ziriklî, V, 173) ve Ebü'ş-Şeyh (Kettânî, s. 80).

Nesih konusu günümüzde neshi red veya ispat üzere yapılan çalışmalarda da ele alınmaktadır. Abdülmüteâl Muhammed el-Cebrî, en-Nâsiḥ ve'l-mensûḥ beyne'l-işbâti ve'n-nefyi adlı eserinde (Kahire 1961, 1987) Kur'an ve Sünnet'te nesih bulunmadığını savunmuş, Lâ Neshâ fî's-sünne isimli kitabında ise (I-II, Kahire 1415/1995) üzerinde nesih cereyan ettiği bilinen hadisleri ele alarak sünnette neshin söz konusu olmadığını ispat etmeye çalışmıştır. Buna karşılık Muhammed Mahmûd Ferağlî, en-Nesh beyne'n-nefyi ve'l-işbât'ında (Kahire 1396/1977) neshi kabul etmeyenlerin delillerini reddetmiş, Abdullah Mustafa el-Ureys de el-Edilletü'l-muḥtaḥḥa 'alâ şübûti'n-neshi fî'l-Kitâbi ve's-Sünne'sinde (Beyrut 1400) hadiste neshin varlığını ispat etmeye çalışmıştır. Fâtıma Sıddîk Ömer Nücûm, Neshu'l-Kitâb ve's-Sünne bi'l-Kitâb ve's-Sünne adıyla yüksek lisans tezi hazırlamış (1400, Ümmülkurâ Üniversitesi Şeriat Fakültesi [Mekke]), Abdullah b. Muhammed el-Hakemî en-Nesh fî's-sünneti'l-muḥtaḥḥa ve eşheru mâ şunnife fih isimli yüksek lisans tezinde (1404, Câmîatü'l-imâm Muhammed b. Suûd külliyyetü usûlü'd-dîn [Riyad]) sünnette nesih konusunu ele alan eserleri tanıtmıştır. Ali Osman Koçkuzu da, Hadiste Nâsiḥ Mensûḥ Meselesi adıyla bir doktora çalışması yapmıştır (1985).

BİBLİYOGRAFYA

İbnü'n-Nedîm, el-Fihrist (Teceddüd), s. 285.

Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, Aḥbâru ehli'r-rüsûḥ (nşr. Ali Rızâ Abdullah Ali Rızâ), Dımaşk-Beyrut 1412/1992, neşredenin girişi, s. 5-39.

Şemseddin es-Sehâvî, Fetḥu'l-muğîs, Beyrut 1403/1983, III, 67.

Keşfü'z-zunûn, II, 1920.

Ziriklî, el-A'lâm, V, 173; VI, 260; VIII, 72.

Kettânî, er-Risâletü'l-müstetrafe, s. 80.

Mübârekfûrî, Muḥaddimetü Tuḥfeti'l-aḥvezi (nşr. Abdurrahman M. Osman), Kahire 1386/1967, I, 292-294.

Sezgin, GAS, I, 509-510.

Ali Osman Koçkuzu, "Esrem", DİA, XI, 436.